

Славка Керемидчиева

ГОВОРЪТ НА ПАВЕЛСКИТЕ МАЙСТОРИ ЗИДАРИ

Още през 1956 г. в своето изследване за тайния зидарски говор от с. Смолско, Пирдопско, Ив. Кънчев¹ се позовава на публикации на Ст. Н. Шишков, за да изтъкне лексикалната близост между гоцеделчевските и рупските занаятчийски говори. Материалите и бележките на Ст. Н. Шишков, които коментира Ив. Кънчев, обаче не са от Хвойненско, както той смята, а от Широка лъка, Чепеларе, Чаушово и Югово, Асеновградско².

В последно време се появиха публикации, в които бе изнесено значително количество лексика и от други тайни зидарски говори от асеновградския район – напр. от селата Бачково, Добростан, Орещец, Югово³.

Когато през 80-те години проучвах цялостно и системно говорите на рупските села Павелско, Хвойна, Малево и Орехово (Асеновградско), от стари майстори зидари павелчани записах над 100 думи от техния таен и вече до голяма степен забравен професионален говор. В посочената по-горе работа на Цв. Карастойчева е представен и семантично организиран богат материал, събиран теренно в края на 70-те години от съседни на с. Павелско села в Асеновградско. В този смисъл се надявам, че изнесената и анализирана в тази работа лексика от тайния социолект на павелските майстори строители ще допълни сведенията за тайните зидарски говори изобщо и ще разшири представата за тайния мещругански говор на асеновградските строители.

Севернородопското с. Павелско е най-старато селище в Хвойненската котловина. Разположено е от дясната страна на Чепеларската река, на 700 м надморска височина, по средата на пътя Пловдив–Смолян, на около 2 км от с. Хвойна. Диалектната му фонологична система е от източнобългарски, рупски тип: с шест вокални фонemi – а, о, у, и, е и ъ. Характерна говорна особеност е по-широкият гласеж на звука, чрез който се реализира фонемата ъ⁴. Големият брой палатализирани консонантни фонemi определя спецификата на диалектната консонантна система⁵.

Както всички изкуствени тайни езици, така и павелският корпоративен говор не се различава съществено от “матерния език, който му служи за основа”⁶, т. е. той притежава всички диалектни (фонетични и морфологични) характеристики на павелския говор. Неговата лексика ще бъде разгледана тук главно в тематично-

словообразователен план. Внимание ще бъде отделено също и на някои семантични особености.

Според значението си конспиративната лексика от Павелско може да бъде организирана в следните по-общии семантични групи:

1. Думи, пряко свързани със зидарската професия: **бялчек**, **въртелешка**, **грѳа**, **дѳра**, **друна**, **жюф**, **киндрачь**, **киндрачка**, **киндрем**, **киндрувам**, **кунда**, **либѳла**, **мазилка**, **менташия**, **мерачь**, **мѳщра**, **пѳна**, **пунѳвам**, **ситна**, **ситън**, **светулка**, **тѳнек**, **турмалѳшка**, **улюхвам**, **уткиндрем са**, **ушчѳвам**, **шауль**, **шип**, **шкипарь**, **штѳта**, **шчис**.

2. Думи от всекидневния бит:

а) къща и двор: **мучалник**, **трашя**, **тюфѳкъ**, **фок**, **штапия**, **штепия**;

б) хранене, пиене: **бѳела**, **брѳнза**, **бука**, **вѳра**, **вряла**, **вѳя**, **въргулатки**, **га̀ла**, **гра̀чѳеф**, **дѳхаль**, **кѳтюф**, **кѳкъль**, **мишь**, **пальѳжма**, **пѳлишек**, **руш**, **ситна**, **тѳнкя**, **чѳнаф**, **чѳдѳйка**, **ширапъ**;

в) действия и различни състояния: **вѳтам**, **грамѳсувам**, **гѳбѳсувам**, **гѳбѳсуване**, **кѳшем са**, **кибам са**, **мѳрвам**, **мус фляс**, **сѳркам**, **флясам**, **флесальки**, **флѳйем**, **флѳйем са**, **хѳйем**.

г) дрехи, обувки, накити и др.: **брѳйки**, **гизделифка**, **кѳшля**, **надѳтка**, **шяренка**.

д) семейни и родствени отношения: **жюф**, **жюфѳка**, **кунду пуснѳче**, **нѳска**, **мурѳвам са**, **пляк**, **пляка**, **пуснѳфин**, **чупѳла**, **шюле**.

3. Части на човешкото тяло и човешки качества: **гра̀шеф**, **жѳркал**, **кѳрта**, **кѳчма**, **ляшма**, **мутуве**, **палка**, **пальки**, **рикши**, **чѳдън**.

4. Обществено-политически и духовен живот: **дерменѳ**, **дѳкаль**, **кѳркальник**, **къѳтѳк**, **ля̀ти**, **мѝса**, **михтарь**, **стѳри стѳрга**, **тѳнеф**, **тѳнка**, **уратка**, **шят**.

5. Домашни и диви животни: **ашпѳк**, **гумар**, **гѳрбафка**, **кундул**, **пѳхла**, **пѳшка**, **пърхѳти**, **тѳска**, **чѳплек**, **шюле**.

6. Небесни тела и природни явления: **бялчек**, **згрѳсалу**, **Рѳйчу**, **удвѳтва**.

Разгледан в семантичен аспект, тайният зидарски павелски говор по принцип споделя всички важни семантични черти на конспиративните социолекти от Родопската област, и по-специално от Асеновградско⁷.

При назоваването на различни предмети, явления и понятия в много случаи с една лексема се назовават по-общии, не само видови, а и родови понятия, т. е. лексемата се натоварва с допълнителна семантика. С този номинативен принцип⁸ се компенсира бедността на речника на тайния говор. Напр. павелските диалгери само с една лексема назовават понятия за 'поп, калугер, изобщо всяко духовно лице' – **дѳкаль**; **пуснѳфин** е и 'мъж', и 'човек, който пасе някакъв добитък (изобщо)'; с **Рѳйчу** назовават и слънцето, и луната.

Подобно на другите тайни говори и павелският притежава силно развита полисемия, която се поражда, на първо място, от преносната употреба на думите, основана на сходство (метафора) или на обективна връзка (метонимия), или на противоположност (антонимия) между предметите и явленията. Примери за метафорична номинация по външно сходство, прилика са думи като: **тѳнек** 'конец, тел, канап', **тѳнка**//**тѳнкя** '1. цигара; 2. свещ', **шип** '1. пирон, гвоздей; 2. голям гвоздей за мандалка на врата', **палка**, **пальки** 'крак или ръка, изобщо крайници' и др.

По-многобройни са случаите, когато при номинацията заляга един основен

признак или качество: **бялчек**, '1. сняг; 2. вар', **пърхати** 'всякакъв вид птици', **гърбафка** 'овца, коза', **уратка** 'нива' и др.

По метонимичен път са създадени лексеми като: **пилишек** 'ечемик, царевица, ориз', **турмалешка** 'комин', **къркальник** 'кръчма, пивница', **гъбосувам** 'умирам', **гъбосуване** 'умиране' и др.

По-редки са примерите, в които се наблюдават противоположни значения в сферата на една и съща лексема⁹. Такива случаи на енантосемия представят напр.: **вѐтам** '1. идвам; 2. отивам', **мѐрвам** '1. давам; 2. взимам'. С тези примери павелският таен говор се свързва с конспиративния дялгерски език на останалите асеновградски села. В същото време в някои отношения материалът от Павелско допълва и разширява сведенията за тайния мешцругански език на родопските строители.

Като типичен пример за натоварване на семантичната сфера на дадена лексема (или на нейните лексико-семантични варианти) Цв. Карастойчева¹⁰ привежда думата **пепелашка**, която в тайния говор на зидарите от гоцеделчевското с. Сатовча има многобройни значения: '1. Хартия; 2. Книга; 3. Вестник; 4. Документ, служебна бележка, призовка; 5. Други значения – писмо, квитанция, паспорт, план, по който се строи къща, и др.' Сходна семантична структура на тази дума Цв. Карастойчева установява и в Асеновградския район, където е направила проучванията си. Тук съдържанието на **пепелашка** се предава с лексемите **шяренко** (с. Добростан, Ас.) и **шяренко**, **шяренка** (с. Югово, Ас.). Юговските майстори зидари са натоварили лексемата **шяренко**, **шяренка** с още значения – 'телеграма' и 'карти за игра'. Към всички тези примери, които не са резултат от метонимия, а са възникнали "вследствие на вътрешно семантично структуриране на моносемична лексема с аморфна семантика в полисемична лексема"¹¹, материалът от с. Павелско прибавя още значения: **шяренка** е '1. тетрадка, тефтер; 2. листа, лист за писане; 3. книга за четене'.

Тези и много други случаи потвърждават наблюдението на Цв. Карастойчева¹² за постепенното развитие на многозначност в лексеми с аморфна семантика. Така се стига до номинация, при която с една и съща дума се назовава както едно по-общо понятие, така и негова отделна, специфична разновидност. От павелския таен говор такива са напр. следните арготизми: **жюф** '1. богаташ, заможен човек; 2. чорбаджия, стопанинът на къщата, която строят; 3. най-главният между зидарите', **ситна** '1. сито за пресяване на пясък; 2. слама, сено', **чюдън** '1. красив, хубав; 2. работлив' и др.

И в павелския социолект, подобно на други арготични говори, се наблюдава обратният процес – ограничаване на прекомерната полисемия. Това най-често се постига по метонимичен път чрез граматична родова диференциация на същата дума, напр.: **ситън**, 'пясък' – **ситна** '1. сито за пресяване на пясък; 2. сено, слама', **тѐнек** 'конец, тел, канап' – **тѐнка** '1. цигара; 2. свещ' и др.

В словобразователен аспект материалът от арготичния павелски език дава многобройни примери на пряко субстантивирание: **бѐла** 'ракия', **ситън**, **ситна**, **вряла** 'пияна на вино, когато то започне да ферментира', **ляти** 'пари', **пърхати** 'птици' и др. По-значителен е обаче броят на арготизми, създадени със словообразователни форманти по законите на собственодиалектното словообразуване: **бялчек**, **гизделифка** 'пръстен', **мерачъ** 'метър', **светулка**, 'прозорец', **турмалешка** 'комин',

надутка 'гайда', уратка 'нива', шйренка и др. Тези примери са не само свидетелство за домашния произход на лексиката на тайния занаятчийски говор, но показват, че този социолект споделя общородопската тенденция за използването на специфични форманти, с които се създават деминутиви.

Преди да пристъпя към представянето на арготичната лексика по азбучен ред, ми се иска да обърна внимание на едно интересно явление, което не е отбелязано при проучването на другите тайни говори. Отнася се за онези, макар и редки, но значими случаи, когато отделни елементи от тайния език са загубили своя таен, условен характер и са станали част от диалектната лексикална система¹³. Такива думи са напр. **ашпѐк** 'куче', която в павелския диалект е развила преносно значение 'ленив човек, мързелан'; **вря̀ла** 'пяна на вино, когато то започне да ферментира, макар и рядко, но се среща както в диалекта на с. Павелско, така и в говора на съседното село Хвойна със същото значение.

Тези и други подобни примери са важни при проучването на социолектите в битовата сфера, тъй като дават възможност да се види до каква степен е настъпила "детерминологизация на дадения термин..., т. е. придобил ли е терминът и битови значения и доколко те са се разпространили"¹⁴.

Лексикографското представяне на конспиративната зидарска лексика от асеновградското село Павелско в тази работа е извършено в съпоставителен план с лексиката на гоцеделчевския мещругански говор¹⁵, с тайния зидарски говор от с. Смолско, Пирдопско¹⁶, с други тайни езици от западнородопската и среднородопската област¹⁷ (т.е. с Годеделчевско и Смолянско), а също и с други тайни говори от българското езиково землище¹⁸. Направен е опит за определяне на произхода (домашен или чужд) на тази лексика.

* * *

РЕЧНИК

- ашпѐк м.** — куче. Думата не е засвидетелствувана в други тайни говори. Загубила е отчасти своя условен характер и се среща в диалектната лексикална система със значение 'ленив човек, мързелан'.
- бя̀льчек м.** — 1. сняг; 2. вар. Думата е създадена по законите на собственодиалектното словообразуване, срв. **бя̀лку** '1. бяла вещ за дарение в черквата; 2. бяла вещ за подарък на родилка при гостуването у нея на 40-ия ден след раждането', **бя̀льче** 'белка (животно)'. В други тайни езици нейни съответници са **бял** в смолешкия говор (и в двете значения) и **бѐл** 'сняг' (Смолянско).
- бѐла, бьѐла ж.** — ракия. Със същото значение лексемата се среща в крушевския долгерски таен език, в езика на прилепските папукчии (**бѐлата**). За нейното разпространение е уместно да припомним наблюденията на Ст. Н. Шишков: "За ракията се употребява наистина и думата **бе^ала** в Родопите, ала тя е общоупотребителна дума в тия места и у българи, и у помаци, а не

е типична само за дялгерския език¹⁹. В диалекта на с. Павелско думата е само арготична.

- брѐйки** мн. – дрехи (изобщо). Думата е от алб. *brekë* ‘панталон’. Нейните съответствия в други тайни говори са: **брѐке** ‘потури’ в брациговския таен дялгерски език, **брѐки** ‘гащи, потури, шалвари’ у Ст. Н. Шишков и в гоцеделчевския мещругански говор. В смолешкия таен говор освен това има и друго значение – ‘черга, завивка’.
- бръ̀нза** ж. – сирене. В собственодиалектната лексикална система думата е в употреба със значение ‘обезмаслено бито сирене’. Румънската по произход дума се среща още в брациговския, в смолешкия и др. тайни говори.
- бу̀ка** ж. – хляб. Лексемата не е регистрирана в други тайни езици. В Архива на българския диалектен речник се откриват редки примери от наши диалекти от Провадийско, Добричко, Силистренско, в които **бу̀ка** има значение ‘хапка, залък’: **Апнаф иннѐ бука леп**.
- вѐра** ж. – вино. Думата не е открита в други арготични езици.
- вѐтам** несл. – 1. идвам; 2. отивам: **Жюфѐт вѐта**. **Вѐтам** за **вѐя**. Думата е с албански произход – *vete*. С тези значения се открива в тайни говори от Гоцеделчевско, Брацигово, Родопите.
- врѐяла** ж. – пяна на вино, когато то започне да ферментира. Със същото значение лексемата е в употреба в диалектите на асеновградските села Павелско и Хвойна.
- вѐя** ж. – вода. От алб. *џе*. Нейни съответници са **џя** в Брацигово, **вѐя** в Родопите, в Смолско и др.
- въ̀ргу̀латки** мн. – картофи, домати, яйца, дини и пр. От собственодиалектното **въ̀ргу̀лат** ‘объл, търкалест’ както **въ̀ргу̀лка** ‘заоблен камък за хвърляне’. С подобна форма и тжждествени значения думата се открива в много арготични говори: **въ̀ргу̀лесто** ‘яйце’ (с. Момчиловци, См.; Брацигово; с. Смолско, Пирдопско (и ‘орех’); **въ̀ргу̀ла ту** (Смолянско) ‘яйце’, **въ̀ргу̀лѐскѐ** ‘яйце’ (с. Мрачник, Карловско) и др.
- въ̀ртѐлѐшка** ж. – 1. кола (всякаква, изобщо); 2. часовник. Думата е позната на асеновградските майстори строители още със значения ‘воденица, количка’ (селата Югово, Добростан, Орещец). В Брацигово означава само ‘воденица’.
- г̀ала** ж. – мляко. Само в гоцеделчевския мещругански говор има нейно съответствие **г̀альчо**, **г̀алчо**, **г̀альчу**, **г̀алчу** със значения: ‘1. кисело мляко; 2. мътеница’. От гр. *γάλα* ‘мляко’.
- гиздѐлифка** ж. – пръстен. Създадена от собственодиалектното **гиздаф** ‘красив, празничен (за дреха)’ както **гиздѐглу** ‘празнична премяна’, **гиздѐлѐн** ‘празничен’. Лексемата не е регистрирана в другите тайни говори.
- грамѐсувам** несл., **грамѐсам** св. – падам, събарям. От алб. *gramis* ‘събарям, раз-

- рушавам'. В смолешкия таен език със същото значение е записан гл. **гранисвам**.
- грàчеф** прил. – суров, недопечен: **Мйшет йе грàчеф**. Не открих в другите тайни говори подобен арготизъм.
- грàшеф** прил. – лош: **Грàшева мèштра**. Лексемата не е регистрирана в други тайни говори. Само в диалекта на банатските българи същата лексема има значения: '1. по който има грапавини от възли; 2. плат – груб, дебел, тежък'²⁰.
- грòфа** ж. – камък. Подобна лексема не е регистрирана като арготизъм.
- гўмар** м. – магаре. Няма засвидетелствувана подобна лексема в тайни говори. От гр. γομόρι.
- гьбòсувам** несов., **гьбòсам** св. – умирам. От собственодиалектното **гьбнува**, **гьбне** 'започва да втасва (за тесто)'. **Гьбòсал** **гўмар**.
- гьбòсуване** ср. – умирање
- гьрбафка** ж. – овца, коза. От собственодиалектното **гьрбàт** 'гьрбав'.
- дèра** ж. – врата. От алб. **derë**. Й. Иванов я е регистрирал в гоцделчевския мешругански говор със същото значение.
- дерменè** ср. – воденица. В павелския диалект у най-възрастни информатори може да се открие и тази архаична лексема от турски произход.
- дрўна** ж., **дрўни** мн. – 1. дърво (изобщо); 2. греда. От алб. **dru**, **druni**. Думата е позната със същото значение на тайните занаятчийски говори: смолешки, гоцделчевски, родопски, кошковски (таен дръндарски)²¹ и др. говори.
- дўхаль** м. – тютюн. От араб. **duhān** 'дим' чрез тур. С различни фонетични варианти е позната на много тайни говори: брациговски – **дўан**, родопски – **дўхан**, смолешки – **дўан**, карловски – **дўъл** '1. тютюн; 2. цигара' и др.
- дўюкаль** м. – поп, калугер, изобщо духовно лице. В други тайни говори подобен арготизъм не е регистриран. Неясна по произход.
- жўркал** м. – око. Думата вероятно има домашен произход. В диалекта на съседното село Орехово тя означава 'щурец'. Не е регистрирана в други корпоративни говори.
- жуф**, **жюф**, м., **жўфът** член. – 1. богаташ, заможен човек; 2. чорбаджия, стопанинът на къщата, която строят; 3. най-главният между зидарите: **Жўфът вèта**. В павелския диалект същата лексема има значение 'богаташ'. Ст. Н. Шишков също съобщава за дума **жўфа** в тайните родопски говори – 'господар, стопанин на къща'.
- жюфòвка** ж. – чорбаджийка
- згрўсалу** ср. – нощ, тъмнина, мрак. В матерния диалект с прилагателното **згрòчен** се означава: '1. намръщен (човек); 2. облачно (за време)'.
- кèрта** ж. – мъжки полов член. Вероятно от гр. κέραζ 'рог'. С това значение лексемата не е отбелязана в изследванията за тайните говори.

- кѣтюф м.** – фасул: **Гѣтвили сме кѣтюф.** С това значение не е регистрирана като арготизъм на друго място. В дебърския таен шивашки говор **кѣтъо** означава ‘проклет човек’. От тур. *kötü* ‘лош’.
- кѣшям са несв.** – смея се. От алб. *k’eš*. Среща се в много тайни говори: смолешки, брациговски, карловски и др.
- кѣбам са несв.** – полово се сношавам. Със същото значение в гоцелчевския мещругански говор е думата **кѣвам**. Стара общославянска дума, стб. *кѣвати*.
- киндрачъ м.** – брадва и изобщо всякакво сечиво, с което се реже. Думата има производни в тайния зидарски павелски говор (вж. подолу). В матерния диалект **кандръ** означава ‘вид остра трева’. От тур. диал. *kindira* ‘вид блатна трева с остри листа’²².
- киндрачка, киндрѣчка ж.** – 1. бичкия; 2. коса за косене; 3. изобщо нещо, което реже.
- киндрувам несв., киндрем св.** – режа, отрязвам: **Ше ти киндрем кѣчмата!**
- кѣнда м.** – последният по степен зидар. От гр. *κοινός* ‘къс, нисък’. В павелския диалект **кундѣль** означава ‘калем за писане на плоча’. Записана като арготизъм в гоцелчевския таен дръндарски говор с форма **кѣндю** и значение ‘циганин’.
- кѣндул м.** – малко магаренце. Със същия произход като **кѣнда**.
- кѣнду пуснѣфче ср.** – малко дете
- кѣчма ж.** – глава: **Ше ти киндрем кѣчмата!** Думата не е регистрирана в други арготични говори. С това значение не се открива и в териториалните ни диалекти. Предполагаема стара славянска дума, зета в рум. диал. *cusmă* ‘калпак, капа; ямурлук’.
- кѣшля ж.** – риза. Очевидно думата е зета от западнобългарски диалекти, тъй като матерният диалект със съответното значение представя само дума **риза**.
- кѣкъль м.** – жито. Лексемата е сътворена по метонимичен път от собственодиалектен инвентар – в павелския говор **кѣкъль** означава ‘житен плевел’. От стб. *кѣкъль* ‘вид плевел’.
- кѣркальник м.** – кръчма. Собственодиалектно арготично образувание, което не открих записано в други тайни говори.
- кѣотѣк м.** – бой. От тур. *kötek* – същото.
- либѣла ж.** – нивелир, терзия. От нем. *Libella*. По-старата дума в тайния говор е **терзия**. И двете лексеми са общоупотребими в диалектната лексикална система на с. Павелско.
- лѣти мн.** – пари: **Мѣрвай ми лѣти!** Думата се среща със същото значение в много тайни родопски говори, както и в гоцелчевския мещругански говор. Според Й. Н. Иванов²³ значението ѝ трябва да се свърже с ‘дребни (пари)’, срв. алб. *l’andev* ‘дърва’. По-приемлива е етимологията, която свързва със страд. прич. от *лея*, т. е. ‘отлята (монета)’²⁴.
- лѣшма ж.** – женски полов орган. Не се среща в други тайни социолекти.
- мазѣлка ж.** – мистрия. Собственодиалектно образувание, създадено с домашни средства. В говора на с. Павелско освен ‘мистрия’

- лексемата има и детерминологизирано значение, 'лекарство за мазане и разтриване на болен'.
- менташия ж.** – желязна обковка на врата или прозорец. Подобен арготичен термин не е отбелязан в споменатите изследвания. От тур. *menteşe* 'панта'.
- мерачъ м.** – метър: **Мерачъ на мещра**. Същото домашно образувание е отбелязано в тайния дялгерски език на с. Мраченик, Карловско – **мерач**, **мирач**.
- мервам неслв.** – 1. давам; 2. взимам: **Мервай аднъ грѡфа! Мервам ляти!** От алб. *merg*. В различни фонетични модификации думата се среща в много тайни говори.
- мещра ж.** – зидар, дялгерин, майстор: **Дубра мещра!** Повсеместен арготизъм от алб. произход *mjeshtër*.
- миса ж.** – 1. черква; 2. манастир; 3. параклис. Дума с подобна форма и значение не е регистрирана в таен говор. В говора на банатските българи тази латинска по произход дума (*missa*) се употребява със значение католическа литургия'.
- михтаръ м.** – кмет. От тур. *muhtar* – същото. В други тайни говори не се среща, но в териториални родопски диалекти от Чепеларско, Смолянско, Маданско и др. е регистрирана със същото значение и форма.
- мишь м.** – месо: **Мишет ѝе грачеф**. От алб. *mich* 'месо'. Често срещана арготична дума в зидарските говори: в смолешкия, в брациговския и гоцеделчевския като **мишайко**, също и в смолянския.
- муртовам са неслв.** – женя се. От алб. *marton* – същото. С фонетични разновидности се открива и в други тайни дялгерски езици, като напр. **мъртѡсвам** (в Родопите и Гоцеделчевско).
- мус фляс израз** – мълчи, не говори! От алб. *mos* – 'не' и алб. *flas* 'говоря'. В тайния брациговски говор същият израз има вида **мос фали!**
- мутуве мн.** – всякакви изпражнения (човешки и животински). Думата е също с албански произход – *mut* 'човешки и животински нечистотии'.
- мучяльник м.** – клозет, отходно място. Оригинално образувание, създадено с домашен инвентар. Стб. *мочъ* 'урина'.
- надутка ж.** – гайда. Също оригинална, домашно създадена лексема, която не е записана от други арготични диалекти.
- нуска ж.** – жена. От алб. *nuse* 'невеста, снаха, зълва, балдъза'. Думата се среща редовно в почти всички конспиративни говори със същото значение, като може да значи също и 'невеста, булка, снаха и пр.'
- палѣжма ж.** – каша от вода, прясно мляко, брашно и масло. С такова значение не открих записана дума от изследвачите на тайните говори. Ив. Кънчев дава следното обяснение за съществуващото субстантивирано прилагателно в тайния смолешки говор **палѣжен**, **палѣжна**, **палѣжно**: "Името на

всеки предмет, за който няма тайна дума, се заменя с прилагателното **палѐжен** в съответния род; точният смисъл се изяснява чрез службата или целта на предмета: **палѐжна за вуйа** – стомна, кана... Това е навярно познатото прилагателно **палежен** – лош, опалишки (Н. Гер., V, 247), употребявано в слаби клетви, както и сродните **палѐшки**, **опалски**, **опалийски**...”²⁵. Вероятно такъв е смисълът на лексемата и в тайния павелски дялгерски език.

- палка ж., палъки мн.** – крак, ръка, изобщо крайници. Домашна по произход дума, за което свидетелствува съществуващата в матерния диалект полисемантична лексема **палица** ‘1. част на рало; 2. бухалка за пране; 3. бухалка за обработване на лен, коноп’. Това метафорично образувание се среща със същото значение и в смолешкия таен говор, в конспиративни говори от Гоцелчевско и др.
- пѐхла ж.** – куче. Неясна по произход дума, която не открих регистрирана в друг таен говор.
- пѐшка ж.** – риба. Често срещаща се в тайните дялгерски говори дума с албански произход – **peshk** – същото.
- пйлишек м.** – ечемик, царевича, ориз и пр. В гоцелчевския мешругански говор и в брациговския таен дялгерски език подобната по форма и значение лексема **пйлчо** ‘ориз’ е с произход от **пилàф** ‘варен ориз’.
- пляк м.** – баща. Тази албанска по произход дума – **plak** ‘старец’ има в други тайни говори значение ‘дядо, старец’ – в смолешкия и в брациговския.
- пляка ж.** – майка, баба. От алб. **plakë** ‘старица, бабичка’. В смолешкия, гоцелчевския и брациговския конспиративен социолект се среща със същите значения.
- пўна ж.** – работа: **Пўни си пўната!** Повсеместно срещаща се арготична дума от албански произход – **punë** ‘работа’.
- пунòвам несв.** – работа. Разпространен във всички тайни дялгерски езици арготизъм от албански произход.
- пунòфин м.** – 1. мъж; 2. човек, който пасе някакъв добитък (изобщо). Не открих подобна лексема в други арготични говори.
- пунòфче ср.** – момче. Също неясна.
- пърхати мн.** – птици (всякакви). В павелския диалект прилагателното **пърх** има значение ‘пъргав’.
- Райчу м.** – 1. слънце; 2. месец, луна: **Райчу удвѐтва**. С фонетична модификация **Райко** и със същото значение лексемата се среща в почти всички тайни зидарски говори. Интересно е, че със значение ‘слънце’ тя е в редовна употреба и в павелския териториален диалект: **Райчу занйкна**.
- рйкши pl. t.** – всякаква пикоч. Неясна по произход лексема, каквато не е регистрирана в други арготични диалекти.

- руш м., рушгът член. – грозде. От алб. *gush* – същото. Със същата форма лексемата се среща и в смолешкия таен език, а нейни словообразователни варианти като **рушайко**, **рушка**, **рушку** и др. са записани от изследвачите в гоцделчевския и брациговския таен говор.
- ситна ж. – 1. сито за пресяване на пясък; 2. слама, сено. Подобна лексема с прозрачна вътрешна форма се среща в смолешкия таен говор със значение ‘леща’.
- ситън м. – пясък.
- светулка ж. – прозорец. Както и подобната по форма и със същото значение дума **светачки** от говора на дебърските зидари, така и тази е от стар корен **свет-**, стб. **свѣтъкъ**.
- съркам несв. – пия. В павелския диалект **сърцам** означава ‘сърбам шумно чорба’.
- тѐнек м. – конец, тел, канап. Домашния произход на думата потвърждава диалектната форма **тѐнянка** ‘вид тънка питка’.
- тѐнеф м. – бой: **Да хайеш тѐнеф!** Неясна по произход дума, която не е засвидетелствувана като арготизъм в други тайни говори.
- тѐнка // тѐнкя ж. – 1. свещ; 2. цигара.
- тѐска ж. – крава. Възможно е думата да има албански произход. Не е регистрирана в други тайни говори.
- тра̀ша // тра̀шия ж. – торба, чанта. Албанската по произход дума **trajstë** се среща със същото значение в брациговския таен дялгерски и в гоцделчевския мещругански говор.
- турмалѐшка ж. – комин. Образувана със собственодиалектен инвентар дума от гл. **түрми** ‘пуши’. Със същото значение е записана форма **турмуляшкъ** от тайния зидарски говор от с. Мрачник, Карловско.
- тюфѐк м. – пушка. От тур. **tüfek** – същото.
- удветва безл. – залазва: **Райчу удветва**. От гл. **вѐтам**, вж.
- улю̀хвам несв. – измазвам. Думата не е регистрирана в тайни говори. Вероятно от гр. **ἀλείβω** ‘мажа’.
- ура̀тка ж. – нива. Създадена като диал. **ура̀лу** ‘рало’.
- уткѝндрем са несв. – порязвам се. От **киндра̀чъ**, вж.
- ушчѝсвам несв. – изработвам. Не е регистрирана подобна лексема в други тайни говори.
- флеса̀лки мн. – приказки. От **флясам**, вж.: **Грашеви флеса̀лки**.
- флийем несв. – спя. Лексемата се среща във всички тайни зидарски говори. От алб. **fl'e** – същото.
- флийем са несв. – разбирам, става ми ясно. Подобно значение на лексемата не се открива в други конспиративни говори.
- флясам несв. – говоря. Албанската по произход дума се среща във всички тайни дялгерски говори.
- фок м. – огън. От рум. **foș** със същото значение. Лексема със същата форма и значение е регистрирана в тайния зидарски говор на с. Добростан, Ас. Нейна производна **фокница** ‘нива,

- ливада' (вероятно отвоювани от гората чрез 'изгаряне') е записана в тайния дялгерски говор на с. Орещец, Ас.
- хайем** несв. – ям: **Да хайеш тенеф!** Ст. Н. Шишков също съобщава за лексема с подобна форма и тъждествено значение от други тайни родопски говори.
- чяплек** м. – щъркел
- чинаф** прил. – готов, опечен: **Мйшет йе чинаф.** Срв. стб. чинити 'поставям в ред, нареждам'. Лексема с подобна форма и значение не е записана от други арготични говори.
- чьойка** ж. – ракия: **Мёрвай ми аднъ чьойка!** В различни фонетико-морфологични варианти: **чок, чоча, чоче, чочъ** и със същото значение лексемата се среща в тайни зидарски говори от Брацигово, Гоцделчевско, Пирдопско. Вероятно от итал. **ciociare** 'смуча, бозая'.
- чюдън** прил. – 1. красив, хубав; 2. работлив. С тези и др. под. значения, като напр. 'добър', лексемата се употребява в други тайни родопски говори, в брациговския таен дялгерски език и в други тайни говори от Пирдопско и Карловско.
- чюпела** ж. – момиче. Заета от македонските диалекти дума, която като **чупа, чупе** се среща в много говори от арготичен тип.
- шауъл** м. – зидарски отвес. От тур. **şavul** – същото. Среща се повсеместно в тайните социолекти.
- шип** м. – 1. пирон, гвоздей; 2. голям гвоздей за мандалка на врата.
- ширап** м. – вино. От пер. чрез тур. **şıra** 'сладко, некипяло вино'. Не е регистрирана в други диалекти от арготичен тип.
- шкипар** м. – тесла. За лексема с такава форма и значение съобщава и Ст. Н. Шишков от тайните родопски дялгерски говори. С вариант **шкёпръ** тя е записана в мешруганския говор на с. Мрачник, Карловско. В смолешкия таен говор значение то й е 'тухла', а в същия говор за 'тесла' думата е **шкёпара**. От гр. σκελάρνι 'тесла, лизгар' през алб. **sk'epár**.
- штапйя // штепйя** ж. – къща. Думата е от гръцки произход и в различни фонетични варианти се среща в много арготични социолекти.
- штйта** ж. – греда, талпа. Вероятно като заетата от западнобългарските диалекти в корпоративните тайни говори **штйца** 'дъска', която се открива в много тайни социолекти.
- шчис** м. – зидария. От други родопски диалекти от арготичен тип Ст. Н. Шишков е записал лексема **шчис** със значение 'зид, стена, дувар', а Й. Н. Иванов от Гоцделчевско – **стис** 'зид'. Вероятно от гр. στῆνω, 'поставям, натрупвам, изправям'.
- шюле** ср. – 1. бебе; 2. шиле. От алб. **shul** 'кол, прът, върлина', което според Ив. Кънчев²⁶ в тази форма и във формата **shule** се е употребявало подигравателно и със значение 'момче, хлапе'. Второто значение може да се свърже с алб. **silek** 'младо агънце'. Лексемата се среща често и в други тайни говори като полисемантична: 'бебе; момък, младеж; дете; чирак и др. под.'

- шяренка ж.** – 1. тетрадка, тефтер; 2. лист, листа за писане; 3. книга за четене. По-горе са представени лексемите с тъждествени значения както от Асеновградския регион в частност, така и изобщо от Родопската област.
- шят м.** – село и изобщо населен пункт. Думата се среща във всички тайни корпоративни говори. Тя е с чужд произход – от алб. *fšat* – същото. И в рум. *sat* означава ‘село, малък градец’.

Инвентаризацията и анализът на материала от тайния павелски социолект позволяват да се направят следните по-важни изводи:

1. Тайният говор на павелските майстори строители представя немалък брой лексеми (над 40), които досега не са регистрирани в други диалекти от арготичен тип.

2. Лексиката от домашен произход включва около 40 лексеми. Над 50 лексикални единици имат доказан чужд (албански, турски, румънски и др.) произход. Около 10 лексеми са с неизяснена етимология.

3. За разлика от някои други тайни дялгерски говори, които са отдалечени от области, където се говори в по-голяма степен албански, турски или гръцки език (като смолешкия напр.), павелският арготичен говор има чувствително количество чужда лексика в състава си. В същото време създадената с домашни инвентарни словообразователни средства лексика се отличава със своята образност и оригиналност. Именно това обстоятелство дава възможност арготичната лексика от павелския зидарски говор да обогати с родни елементи тайните занаятчийски говори.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Ив. Кънчев.** Таен зидарски говор от с. Смолско, Пирдопско. – В: Известия на Инст. за бълг. език., кн. IV, 1956, с. 369 – 410.

² **Ст. Н. Шишков.** Принос към тайните езици в Родопите. – В: Родопски напредък, год. VI, 1908, кн. V – VI, с. 120 – 124.

³ **Цв. Карастойчева.** Семантична организация на думата в тайния зидарски говор (По материал от Родопската област). – Бълг. език, 1992, № 5, с. 410 – 415.

⁴ В тази разработка диалектните форми се предават с опростена фонетична транскрипция.

⁵ По-подробно за историята, бита, населението и диалекта на с. Павелско вж.: Сл. Керемидчиева. Говорът на Ропката. С., 1993.

⁶ **Ив. Шишманов.** Бележки за българските тайни езици и пословечки говори. – СБНУ, кн. XII, 1895, с. 16.

⁷ Срв.: **Цв. Карастойчева.** Цит. съч.

⁸ **Й. Иванов.** Принципи на номинацията в българските тайни занаятчийски говори. – Бълг. език, 1987, № 1 – 2, с. 118 – 122.

⁹ Тук и по-надолу срв.: **Цв. Карастойчева.** Цит. съч., с. 414 – 415.

¹⁰ Пак там, с. 412 – 413.

¹¹ Пак там, с. 413.

¹² Пак там.

¹³ По-подробно за това вж.: **Сл. Керемидчиева**. Социалните диалекти в Общобългарския диалектен речник. – Бълг. език, 1992, № 5, с. 408 – 409.

¹⁴ **М. Виденов**. Съвременната българска градска езикова ситуация. С., 1990, с. 356.

¹⁵ **Й. Н. Иванов**. Гоцеделчевският мешругански говор. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. 7, С., 1974, с. 197 – 229.

¹⁶ **Ив. Кънчев**. Цит. съч.

¹⁷ **Цв. Карастойчева**. Цит. съч.

¹⁸ **Ив. Г. Иванов**. Думи от тайния зидарски говор в с. Мраченик, Карловско. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. 7, С., 1974, с. 229 – 232; **Ст. Н. Шишков**. Цит. съч.; Нов принос към тайните езици в Родопите. – Родопски напредък, кн. XI, 1911, с. 6; **С. Аргиров**. Тайните български езици. – В: Сб. Българско книжовно дружество. 1901, ч. II, с. 1 – 28; **Ив. Шишманов**. Цит. съч., с. 15 – 51; **С. Аргиров**. Брациговски мешровски (дюлгерски) и чалгаджийски таен език. – В: Сб. Българско книжовно дружество. 1901, кн. 1, с. 3 – 41; и др.

¹⁹ **Ст. Н. Шишков**. Принос към тайните езици в Родопите.

²⁰ **Ст. Стойков**. Лексиката на банатския говор. С., 1968, с. 60.

²¹ **Й. Н. Иванов**. Кошковският говор – таен дръндарски еснафски говор. – В: Научни трудове на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”. Т. 17, 1979, кн. 5, с. 12 – 71.

²² **Български** етимологичен речник. Т. II, С., 1979, с. 200.

²³ **Й. Н. Иванов**. Гоцеделчевският мешругански говор..., с. 221.

²⁴ **Български** етимологичен речник. т. III, С., 1980, с. 374.

²⁵ **Ив. Кънчев**. Цит. съч., с. 398 – 399.

²⁶ **Ив. Кънчев**. Цит. съч., с. 405.